

**NICOLAE IORGA ȘI NEOLOGISMELE DE SORGINTE
FRANCEZĂ /
NICOLAE IORGA ET LES NÉOLOGISMES DE PROVENANCE
FRANÇAISE**

**Sanda-Maria ARDELEANU¹
Alexandrina IONIȚĂ²**

Rezumat: Nicolae Iorga a fost un francofon a cărui ardoare nu mai are nevoie de prezentare astăzi, când vorbim deja de "francofilofonie românească". *Istoria literaturilor romane* rămâne o comoară de limbă, un corpus viu ilustrând îmbogățirea limbii române în contact cu franceza, în prima jumătate a secolului XX. "Franțuzismele" lui Nicolae Iorga pot constitui un moment aparte în evoluția limbii române și în dinamica sa accelerată, poate, chiar prin intermediul acestor intervenții ale limbii și ale lingvisticii.

Cuvinte-cheie: francofonie românească, limbă română/limbă franceză, istorie

Résumé : Nicolae Iorga a été un francophone dont l'ardeur n'a plus besoin de présentation aujourd'hui, quand on parle déjà de la "francophilophonie roumaine". Son *Histoire des littératures romanes* reste un trésor de langue, un corpus vivant illustrant l'enrichissement du roumain en contact avec le français, la première moitié du XX^e siècle. "Frantzusismeles" chez Nicolae Iorga peuvent constituer un moment à part dans l'évolution du roumain et dans sa dynamique accélérée, peut-être, même par le biais de ces interventions langagières et linguistiques.

Mots-clés : francophonie roumaine, langue roumaine/langue française, histoire

I. Argument

De mai bine de o jumătate de veac, românii – pentru care cuvântul *cultură* trezește vibrații unei minți dornice de neîncetată cunoaștere – descoperă opera lui Nicolae Iorga, după ce alt sfert de veac, aceasta fusese arestată în „fonduri secrete”, și toate indiciile adunate în jumătatea de veac trecută ne arată faptul neîndoielnic că ne aflăm abia la începutul unui drum din care se deschid permanente cărări spre cercetări învecinate. Numele savantului a devenit sinonim cu istoria națională și cu cea sud-est europeană, cu istoria universală, domenii asupra cărora pare să fi instituit un monopol al sintezei. Lucru pe cât de adevărat pe atât de fragil și îngust formulat, căci lui Nicolae Iorga îi datorăm numeroase deschideri de cercetare în materie de limbă și literatură, etnografie și folclor, critică literară și critică de artă, dramaturgie, arhitectură ori miniatură

¹ Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, sanda_ard@yahoo.com

² Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

ș.a. Cele două volume de *Pagini alese*, întocmite de M. Berza din 1965, prima antologie postbelică de texte, au reprezentat abia deschiderea, este drept, cenzurată, spre universul iorghian, după cum tot cenzurate au fost volumele de până în 1989, căci naționalismul autorului nu trebuia să iradieze tocmai într-o epocă ce se dorea naționalistă. De-abia *Istoria Românilor*, editată sub egida Academiei Române, în cele 10 volume monumentale, avea să iasă fără cenzurare, mai naționalistă ca oricare dintre operele sale – dacă prin naționalism înțelegem iubirea de patrie frumoasă și echilibrată, constructivă și lipsită de excese – și să deschidă ele însele drumul spre cunoașterea neciuntită a operei savantului.

Este spiritul recuperator la care autoarele lucrării de față s-au angajat în cadrul Colecției *Intellectualii români de expresie franceză*, la republicarea secvențială a unora dintre lucrările lui Nicolae Iorga, secvențial însemnând lucrarea originală în întregime, necenzurată, dar după regulile actuale ale limbii române, și nu credem că am putea, fără o muncă asiduă de echipă și sub girul unei instituții academice, să începem editarea *operei omnia*. Iar una dintre aceste lucrări, *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor*, asupra căreia vom zăbovi astăzi, a apărut cu primele două volume în anul 2016, iar al treilea, în primăvara acestui an. Și ne-am oprit asupra ei, ca exemplificare, pentru a vedea în ce măsură atitudinile lingvistice ale lui Nicolae Iorga sunt sau nu contradictorii în ceea ce privește limba română și limba franceză.

II. Scurt periplu bio-bibliografic

Educat de mic într-o familie cu profunde afinități culturale – Manolache Drăghici, autorul *Istoriei Moldovei pe ultimii 500 de ani...* era fratele bunicii, bunica dinspre mamă tradusese din franceză, așa cum va face și mama lui, Zulnia³ –, nu este de mirare că iubirea pentru limba franceză i s-a transmis din fragedă pruncie, chiar înainte de a merge la școală, după cum iubirea pentru limba românească i-au format-o, tot atunci, cronicile lui Kogălniceanu. Modelat într-un spirit cultural european, plecarea la studii în străinătate a devenit firească, după absolvirea Literelor, la Iași, în 1890, iar seria călătoriilor de studii, către Franța și Germania, se deschide cu o primă călătorie în Italia, a cărei limbă o învățase singur, pe la 12 ani, odată cu greaca și latina. Desigur, cunoștea limba germană suficient de bine ca mai târziu să-și scrie articole și cărți în această limbă, însă acum înmuguresc iubiri ce-i vor rămâne în adâncul inimii până la sfârșitul vieții: Franța și Italia, francezii și italienii, limba, literatura, cultura și civilizația lor.

Cuprinzătoarea operă iorghiană este, se știe, majoritar scrisă și publicată în limba română, dar trebuie subliniat faptul că, până la sfârșitul vieții, savantul

³ Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga. 1871-1940. Biobibliografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, Editura Militară, 1976, p. 15.

se va ocupa în mod constant ca lucrările să-i fie traduse de specialiști în limbi de circulație europeană și să-i fie tipărite ori la București sau Vălenii de Munte, în limbă străină, ori în limbă străină și în țara respectivă. Exemplul cel mai semnificativ îl reprezintă memoriul lui N. Iorga către B. Mussolini, scris și tipărit în românește, tradus imediat în franceză, engleză germană și italiană, prin care protesta față de susținerea pe care Italia o acorda Ungariei – în ciuda sângelui nostru latin, lucru care l-a dezamăgit imens pe autor, rămas totuși un romantic incurabil –, față de revizuirea granițelor și pretențiile maghiare asupra Transilvaniei. Or, memoriul tradus în italiană a fost difuzat în nu mai puțin de 2500 de exemplare în mediile academice și diplomatice italiene, căci prezenta în documente și statistici drepturile românilor asupra teritoriului național.

În ceea ce privește alte limbi, se impune precizarea că limba franceză a fost a doua limbă de publicare a operelor iorgiene, după care se află italiana. Italia a fost țara care i-a deschis arhivele și care i-a oferit un număr inapreciabil de documente, pe care, întors în țară le-a publicat în zeci de volume, primele publicații care i-au adus recunoașterea academică. Către Italia va reveni în nenumărate rânduri și adeseori va mărturisi că la Veneția, Roma sau Milano, se simte acasă și o va vizita adeseori, până în ultimul an de viață, mai întâi ca tânăr student în formare, pentru arhive, apoi ca profesor competent, pentru a conferenția în universități sau în alte cercuri, și ca susținător al îmbunătățirii relațiilor româno-italiene.

Franța, însă, a însemnat altceva. Deși a ajuns la Ecole des Hautes Etudes îndrăgostit de poezia latină, aici s-a modelat însușindu-și o nouă metodă de cercetare, cu Charles Bémont, Emil Picot și Georges Monod, ce-i vor rămâne nu numai magiștri, ci și prieteni pe viață, așa cum la Leipzig îl va întâlni pe Gustav Weigand. Este foarte interesant că teza de doctorat în filozofie pentru Universitatea din Leipzig (*Thomas III, marquis de Saluces. Etude historique*) a fost redactată în franceză și apoi tradusă în germană, după care susține și doctoratul la Paris, cu *Philippe de Mézières. 1327-1405. La croisade au XIV^e siècle*. Din perioada studiilor pariziene datează primele sale publicații în revistele științifice franceze și colaborarea la *Encyclopédie française*, în paralel cu numeroasele publicații în țară. Iar mai târziu, avea să toasteze cu entuziasmul echilibrat de luciditate: „Ridic în cinstea Franței care m-a învățat și disciplina, și mi-a dat și credința în ideal, a lumii anglo-saxone, care m-a convins că energia poate face minuni [...] nu mai puțin a Italiei, care mi-a arătat că sufletul românesc poate birui orice piedică”.⁴

Revenit acasă, deși cufundat în scrierea a numeroase studii, articole, prelegeri și cărți, ce urmau să fie publicate în spațiul românesc și în străinătate, savantul urmărește cu un anume interes preocuparea crescândă a unor grupuri sociale, pentru învățarea și folosirea corectă a limbii franceze, mai puțin a

⁴Barbu Theodorescu, *op. cit.*, p. 23.

germanei, pe linia unei tradiții francofile exacerbate,⁵ ce cucerise învățământul românesc de aproape o jumătate de secol, în defavoarea limbii române al cărei vocabular era considerat încă sărac. Reprezentațiile de la Teatrul Național din București din 1906 îi vor da ocazia de a-și face cunoscută convingerea și opțiunea lingvistică definitivă, de a protesta vehement și de a se plasa în primul eșalon al celor care susțineau respectarea limbii naționale și înlăturarea „franțuzismelor” din vorbirea cotidiană autohtonă, „pentru izbânda limbii românești în România”.⁶ Convins că „limba națională n-are drepturi”,⁷ căci limba străină, prin exagerată folosire, „ne cotopește, ne subjugă, ne umilește, care rupe pe un popor în două, punând de o parte vorbitorii graiului nostru disprețuit, iar de alta pe cei mari și bogați care vorbesc altă limbă, care cugetă, simt, trăiesc, iubesc și mor prin această limbă...” (p. 6-7).

Pentru că apelul său, *O rugămintă*, la boicotarea spectacolelor în limba franceză fusese preluat din ziarul „Epoca” (12 martie 1906) și de alte ziare, având tendința de a deveni curent național, iar „franțuziții”, despre care Eminescu spusese odinioară că „au uitat pân’și-a noastră limbă” (*Ai noștri*) protestau la rândul lor, N. Iorga va susține o prelegere la Universitatea din București, intitulată *Despre drepturile limbii naționale în statul modern*, apoi altele la Liga Culturală, la sala ”Dacia”, la Iași, în care va face elogiul limbii românești. „Temeiul vieții oricărui popor este limba”. A fost, spune savantul, un timp când s-a vorbit latinește, a fost un timp când s-a vorbit grecește spre a arăta cultura, căci era limba învățaților. Ei, apusenii, „au prăsit limba latinească pentru ca să dea un loc din ce în ce mai mare limbilor proprii”, iar acestea au ajuns „limbile Europei nouă”⁸ Și continuă: „în țara aceasta, era în secolul al XVIII-lea, numai o imitație servilă a literaturii franceze”. Or, limba „este forma cea mai înaltă, cea mai deplină, în care se poate exprima sufletul unui popor”¹⁰, iar „limba pe care o vorbim acum nu este numai limba românească de astăzi, nu este ceva fixat acum de gramatici, pe care oamenii să-l întrebuințeze după normele ce se află în aceste gramatici; ea este ființa vie care ne vine din timpurile cele mai depărtate ale trecutului nostru, ea este cea mai

⁵ Exagerare i se pare autorului și publicarea numelor românești după ortografia franceză.

⁶ N. Iorga, *Lupta pentru limba românească. Acte și lămuriri privitoare la faptele din martie 1906*, București, Minerva, 1906, p. 3. De văzut și articolele lui N. Iorga, *Să nu ne stricăm graiul, Să ne păzăm gura*, în „Culegere de articole din «Neamul românesc pentru popor»” de Maria Basocescu, Bârlad, 1915, 64 p., iar mai recent, N. Iorga, *Lupta pentru limba română*, București, Cartex, 2017.

⁷ N. Iorga, *Lupta pentru limba românească*, p. 3.

⁸ *Ibidem*, p. 11.

⁹ *Ibidem*, p. 15.

¹⁰ *Ibidem*, p. 16.

scumpă moștenire a strămoșilor care au lucrat, generație de generație, la elaborarea acestui suprem product sufletesc”¹¹. Literatura poporului „transmisă de epocile anterioare, fiecare generație nouă coboară, îmbogățind-o, felul ei particular de a cugeta și felul ei particular de a simți, coboară în aceste forme străvechi [...], coboară dreptat ceea ce au mai bun și ceea ce au mai înalt rândurile de oameni care se urmează.”¹² Concluzia autorului este irevocabilă: „În orice stat ce merită numele de cult, în orice stat ce înțelege să trăiască unitar și să-și pregătească un viitor, în orice stat ce are mândrie, ce are putere și conștiință, limba națională-și menține toate drepturile [...] Limba națională trebuie să fie singura limbă de stat.”¹³ Crezul afirmat în 1906, că, „nici învățământul public nu se poate întemeia decât pe limba națională, dar nici învățământul privat, dacă vrea să capete școlarii și școlărițele sale printre români, nu poate cere alte drepturi”¹⁴, deși în casa lui fiecare poate vorbi în orice limbă dorește, îi va stăruia în minte până la moarte și de fiecare dată când i se va ivi prilejul, va susține nu numai folosirea limbii române în spațiul românesc, ci și păstrarea limpezimii sale.

III. N. Iorga între limba românească și franceză

Convins că limba e o ființă vie, într-o anume mișcare și într-o anume schimbare, Nicolae Iorga se va strădui în cuvântările sale să folosească o limbă pe înțelesul tuturor, „de la vlădică la opincă” și acesta este unul din marile secrete ale succesului său la public: o limbă clară, limpede, ale cărei arhaisme adaugă parfumul epocii și-i conferă un farmec indescriptibil, însă topica frazei demască gândirea sofisticată a eruditului. Or, tocmai profunzimea ideii a creat peste decenii prejudecata că a-l citit pe Iorga este un lucru foarte greu, nu modalitatea de exprimare. Căci este foarte ușor să-l citești pe Iorga și-ți trebuie în primul rând perseverență și o anume maturitate de gândire ca să-i poți înțelege ideea de ansamblu atunci când el nu o enunță, ci o demonstrează.

Protestul vehement împotriva înlocuirii limbii române cu limba franceză în viața publică, afirmat public în 1906, nu va înceta odată cu publicarea volumului *Lupta pentru limba românească*, ci va fi continuat mai ales în lucrările sale ce țin de istoria învățământului românesc, atunci când va pune la stâlpul infamiei „franțuzismele” răspândite de „romanzurile” franțuzești și pe „franțuziții” epocii, ei contribuind la deznășionalizarea „clasei noastre diriguitoare”.

În 1920, când va publica inegalata lui *Istorie a literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor*, – astăzi aproape uitată și rareori citată –, în permanenta

¹¹*Ibidem*, p. 16-17

¹²*Ibidem*, p. 18.

¹³*Ibidem*, p. 29.

¹⁴*Ibidem*, p. 33.

lor comparare, dar și în raportarea la literatura engleză sau germană, Nicolae Iorga va pleda, în afara ideii de originalitate în creația literară, și pentru o limbă frumoasă și armonioasă, și împotriva imitațiilor. Însă, deși nu a scris vreun articol dedicat special limbii, ci doar pentru a susține folosirea limbii române în zona publică, savantul a fost preocupat în mod constant de găsirea celei mai sensibile nuanțe a cuvântului și nu s-a sfiit să folosească forme mai puțin cunoscute și mai puțin folosite ale cuvântului. Iar atunci când forma românească nu-i dădea satisfacție ori nu avea echivalent în limba română contemporană lui, autorul a introdus adeseori neologisme de origine franceză. Pentru exemplificarea afirmațiilor vom face raportare la volumul 3 al operei citate, reeditată chiar anul acesta.

În fragmentul:

Frederic-Melchior Grimm, născut la Regensburg (în 1723) și menit să moară la Gotha (în 1707), după ce servise pe contele de Schonberg, pe prințul de Gotha, pe contele de Fussen, [...] înseamnă vorbele de spirit ale *comensalilor*(subl. ns.) săi, își asimilează procedeele lor corosive...”
(Iorga, *Istoria literaturilor...*, ed. Ardeleanu, v. III, p. 261.)

descoperim acest *comensal*, cuvânt rar folosit, livresc, care provine din lat. *conviv* (lat. *cum* = *cu*, *mensa* = *masă*), însă el se întâlnește și în italiană (*commensale*), și în franceză (*commensal*), și în germană (*kommensal*).

În fraza:

Literatura iese și ea tot mai mult de sub tutela filosofiei universale, *omnisciente*(subl. ns.), întrebuițând totul numai ca un instrument al ei.
(Iorga, *Istoria literaturilor...*, ed. Ardeleanu, v. III, p. 266.)

avem termenul livresc, astăzi aproape deloc folosit, *omniscient*, a cărui origine se regăsește în latinescul *omnisciens*, *-tis* = atotștiutor, păstrat în italiană (*onnisciente*), în franceză (*omniscient*), dar nu-l regăsim în germană (*allwissend*)

În extrasul:

Din această concepție au ieșit, naturali, modești, fără mască și *coturni*(subl. ns.), vorbind un limbajiu șters... (Iorga, *Istoria literaturilor...*, ed. Ardeleanu, v. III, p. 267.)

avem lat. *cothurnus*, care definește încălțăminte mai înaltă, specifică actorilor, încălțăminte cu talpă groasă din lemn, arhaism considerat astăzi uitat, păstrată în it. (*coturn*) și în franceză (*cothurne*).

În fraza:

...femeile [din teatrul lui Beaumarchais – n.ed.],contesa geloasă, subreta cochetă și provocantă, Rosina, apar, evident, numai ca niște *comparses*(subl. ns.).

(Iorga, *Istoria literaturilor...*, ed. Ardeleanu, v. III, p. 244.)

avem termenul *compars*, cu sensul „personaj mut”, fără însemnătate, figurant, neidentificat în latină, dar existent înfr. *comparses* și în it. *comparsa*, nepăstrat în germană.

În citatul:

...un secundant glumeț, *frondeur*(subl. ns.), cinic,...

(Iorga, *Istoria literaturilor...*, ed. Ardeleanu, v. III, p. 268).

avem franțuzismul *frondeur* devenit în limba română, dar mai rar folosit,*frondor*, cu sensul de *opoziant*, *răzvrătit*, din fr. *frondeur*.

În fragmentul:

Renovatorul (subl. ns.) german, luptătorul contra artificialității teatrului francez...

(Iorga, *Istoria literaturilor...*, ed. Ardeleanu, v. III, p. 273).

avem termenul *renovator*, cu originea în lat. *renovator*, *-trix*, păstrat în franceză (*renovateur*), și, desigur, și în italiană.

În citatul:

acel care vedea în Voltaire un «*impiur*ăutăcios filosof»

(Iorga, *Istoria literaturilor...*, ed. Ardeleanu, v. III, p. 301)

avem termenul *impiu*, astăzi un livresc uitat și nefolosit, cu sensul „necredincios”, „nelegiuit”, având originea în lat. *impius*, pe care îl găsim în franceză cu forma *impie*.

În citatul:

...deși grația ar fi ce se poate aștepta mai puțin de la poetul superbilor *volitionari* sfidători

(Iorga, *Istoria literaturilor...*, ed. Ardeleanu, v. III, p. 313.)

avem termenul *volitionar*, cu originea în lat. *voluntas*, păstrat în franceză (*volitionnel*), dar și în italiană.

La fel ca în *Istoria literaturilor romanice în desvoltarea și legăturile lor* – și acestea sunt doar câteva exemple alese aleatoriu –, Nicolae Iorga va apela la neologisme în numeroase alte articole și studii, pentru o exprimare mai plastică a ideilor sale. Le regăsim, de pildă, în antologia de texte care omagiază personalități franceze și vom exemplifica doar în trecere.

În extrasul de frază:

Primită la Versailles la cincisprezece ani, reținută ca *lectriță* la cele trei bătrâne uitate de Dumnezeu...

(*Personalități franceze văzute de N. Iorga*, vol. II, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2018, p. 8)

avem termenul *lectriță*, provenit din lat. *lector*, *-oris*, care s-a păstrat în franceză (*lecteur*, *-trice*, dar și mai vechi *liseur*, *-euse*), în italiană (*lettore*), iar în germană are forma *Leser*. Desigur, acest franțuzism învechit, la fel ca *directriță*, a fost uitat demult și se poate afirma că nu a avut o circulație intensă, căci nu-l regăsim decât în mod excepțional și numai în textele mai vechi.

În citatul:

Jignită de închipuite călcări de tratate, „*protectoriță*” se ținea la o parte, în cea mai binecuvântată din neactivități și din neintervenții. (*Personalități...*, v. 2, p. 49.)

avem un caz asemănător, când termenul, învechit și forțat ca și precedentul exemplu, *protectoriță* putea ușor fi înlocuit cu firescul *protectoarea*, ce își găsește originea în lat. *protector*, păstrat în franceză (*protectrice*) și în italiană (*protettore*)

În citatul:

În schimb, Monsieur dă o petrecere fără păreche Mariei-Antoaneta, cu „toate femeile plăcute din Paris”, represintând, în „boschetele Armidei”, ciclul lui Carol cel Mare, cu baletе conduse de Vestis, de Picq, maestrul de danș al Curții Rusiei, cu *jutânviat* din Evul Mediu: *course à la tête noire, à la lance*. (*Personalități...*, v. 2, p. 15)

avem termenul *jute*, pe care nici *Petit Robert* nu-l poate explica, căci, în nici un caz nu are legătură cu iuta (materialul textil), ci sugerează mai degrabă o figură de dans, pentru care nu avem explicație acum.

În fraza:

Ecuieri și pași, care se pot întrebuița, sunt cu el. (*Personalități...*, v.2, p. 24.)

avem, credem, exemplul cel mai bine ilustrat, pentru afirmația că N. Iorga a fost prea ocupat de crearea de cuvinte noi din limba franceză și de încercare lui de a le introduce în vocabularul limbii române: autohtonul *scutier* este un termen medieval mult folosit în literatura istorică și nu numai aici, însă N. Iorga îl înlocuiește în deplină cunoștință de sens cu franțuzismul *ecuiier* (*écuyer*), este drept, cuvânt cu viață foarte scurtă.

În extrasul de frază:

[...] îmbrăcată țărănește, gătește în haine de ciobăniță, de camerieră (*Personalități...*, II, p. 90)

avem termenul *camerieră*, de la lat. camera, un nou franțuzism, forțat și învechit, păstrat în franceză (*camérier*, -ère, dar *chambre*) și în italiană (*cameriere*, -era), astăzi nefolosit și chiar uitat, ce putea fi ușor înlocuit cu firescul *cameristă* ori mai vechiul *fată în casă*.

Credem că neologismele folosite de N. Iorga în volumul final al *Istoriei literaturilor romanice...*, cu rădăcini în latina foarte bine cunoscută lui, au fost adoptate din limba franceză și nu din limba italiană, pentru că pe aceasta o cunoștea mult mai profund, ea se apropia ca statut de limba maternă, căci savantul citise opere dificile ale unor autori franzezi chiar înainte de a merge la școală. La maturitate, puține din subtilitățile francezei i-ar fi putut scăpa. Neologismele lui Iorga, ca și dramaturgia sa, au un caracter intelectualist ce pare astăzi puțin forțat: *renovator*, *comparse*, *impiu*, *camerieră*, și nu este de mirare că nu au fost adoptate nici în mediul academic, cu atât mai puțin în vorbirea obișnuită.

După enumerarea exemplurilor de mai sus și cunoscând evoluția lingvistică a lui N. Iorga, se ivesc, în mod firesc, mai multe întrebări dintre care prima ar putea fi formulată și așa: *N. Iorga, care a luptat o viață împotriva franțuzismelor, a creat el însuși astfel de cuvinte și a încercat să le introducă în vocabularul limbii române ? Sau: A fost N. Iorga inconsecvent cu principiile sale? Sau: Cum se împacă filofrancofonia lui cu lupta pentru limba românească ?* Și numeroase variațiuni de formulare pe aceeași temă...

Un răspuns simplist ar fi da și nu... Dar lucrurile sunt mult mai complicate pentru cine îi cunoaște evoluția intelectuală și măcar o parte din imensa lui operă. Din toate scrierile sale și din toate faptele vieții sale reiese un crez atât de puternic în istoria neamului său și în menirea acestuia, încât nici la sfârșitul vieții, când știa că s-a ordonat uciderea sa, nu a dat îndărăt și și-a afirmat cu glasul împuternicit de cunoaștere istorică profundă faptul că iubirea de nația sa este mai presus decât propria viață. Savantul a fost neîndoielnic un francofil și un francofon de convingere adâncă și statornică, și un mare admirator al împlinirilor poporului francez, chiar și prin Marea Revoluție, deși nu împărtășea ideea de mișcare socială tulburătoare de armonie necesară creativității umane. Avea o mare prețuire și pentru literatura și istoria, pentru literații și istoricii francezi, despre care a scris de fiecare dată când a avut ocazia, dar mai ales această *Istorie a literaturilor romanice...*, astăzi încă așa de puțin prețuită. Și totuși, se poate afirma că francofilia și românofilia lui nu sunt deloc în dezacord, așa cum ar părea, ci se completează și se susțin una pe cealaltă spre împlinirea personalității sale științifice și umane. N. Iorga opinase public după 1906 că limba română, limba națională, este limba de comunicare ce stăpânește teritoriul național. Acea parte, destul de restrânsă, a societății românești, care învățase „franțuzește” și care folosea limba excesiv în comunicarea socială, în dauna limbii materne, și care era parte a clasei politice, se „franțuzise”, se „deznaționalizase”, în viziunea savantului. Și el, ca mulți alții, asimilase limba,

cultura și elementele de civilitate franceze, fără ca acestea să-i pună limba maternă pe talgerul necumpănirii. Limba franceză trebuia să rămână limbă de cultură și nu să devină limbă-instrument împotriva poporului său, element de scindare, de discomfort social, de dizarmonie socială. Revolta sa era îndreptată nu împotriva limbii franceze în sine, ci împotriva folosirii ei excesive în relaționarea socială românească și se manifesta doar pentru a susține situarea pe prim plan a limbii naționale în teritoriul național, în cazul nostru româna în România, lucru valabil pentru toate națiunile Europei. Afirmăția era deschisă și tranșantă.

IV. În loc de concluzii:

N. Iorga era convins că limbile străine sunt și trebuie să rămână o modalitate de comunicare cu străinătatea, de cunoaștere științifică, culturală sau artistică, și ele, limbile, nu întotdeauna erau necesare în diplomație, unde poate fi folosită cu mândrie și limba română, afirma el. Absolvent de Litere la Iași, diplomat la Hautes Etudes, având doctorat în filozofie la Leipzig, deci fluent în numeroase limbi, traducător experimentat, N. Iorga știa că limba este un organism la fel de viu ca propria ființă, că limba trăiește și moare la fel ca propria-i ființă, însă poate fi „împospătăată” prin cuvinte noi pe care astăzi le numim *neologisme*, ce o dezvoltă și-i prelungesc viața, iar discuțiile cu prietenul său, Lazăr Șăineanu, îi vor fi întărit convingerea. De această dată am exemplificat doar în volumul 3 din *Istoria literaturilor romanice...* obișnuința autorului de a crea cuvinte din vocabularul francez și de a le introduce în limba noastră, obișnuință ce poate fi observată în multe alte lucrări și pe o perioadă îndelungată, fără a uita să citeze adeseori în franceză. El le-a creat grație unei cunoașteri profunde a ambelor limbi și le-a propus cititorului român spre adoptare, lăsând în sală latitudinea acestuia să le accepte sau nu. Acum, la 78 de ani de la uciderea sa și pentru neșarmurita lui iubire de limbă românească, putem afirma deschis că multe din propunerile sale lingvistice nu au fost acceptate, nu au intrat în uzul și, deci, nici în vocabularul limbii române. Rămâne la latitudinea specialiștilor în această zonă lingvistică să continue sau nu cercetarea neologismelor pe filieră franceză propuse de savant.

Iar la latitudinea noastră românească găsim, față în față cu mass-media, un răspuns la întrebarea: *Știm ce a spus N. Iorga odinioară despre franceză, dar ce ar spune astăzi despre engleză... ?*

Bibliografie:

- Bogdan, Mihail (1965): *Dicționar englez-român*, București, Editura Științifică;
Condeescu, N. N. (coord.) (1959): *Dicționar francez-român*, București, Editura Științifică.
Iorga, N. (2018): *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor*, ediție îngrijită de Alexandrina Ioniță și Sanda-Maria Ardeleanu, indice general de Alexandrina Ioniță, Iași, Casa Editorială Demiurg, vol. 1: *Erul Mediu*, 2016; vol. II: *Epoca*

- Modernă (până la 1600)*, 2016; vol. III: *Epoca modernă (De la 1600 până în zilele noastre)*.
- Paul, Robert (1972): *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, Société de Nouveaux Lettres, 1972.
- Personalități franceze văzute de N. Iorga*, ediție îngrijită de Sanda-Maria Ardeleanu și Alexandrina Ioniță, indice de persoane de Alexandrina Ioniță, Iași, Casa Editorială Demiurg, vol. 1: 2015; vol. II: 2018.